1 Bilgi Okuryazarlığı

Bilgi okuryazarlığı; bilgi toplumunun yükselişi, yaşamboyu öğrenmenin önemi ve bu bağlamda kütüphanelerin ve bilgi profesyonellerinin değişen ve hayati rolü etrafında dönen bir dizi ana temayı ele almaktadır.

1. **Bilgi Toplumu:** Bilgi toplumunun ana özelliklerini, bilgi hacmindeki radikal artışı, bilginin birincil üretim faktörü ve ekonomik motor olarak önemini ve nitelikli insan sermayesi ihtiyacını vurgulamaktadır.
2. **Yaşamboyu Öğrenme:** Hızla değişen bilgi ortamında yaşamboyu öğrenmenin gerekliliğini, bunun bireylerin bilgiye erişim, değerlendirme ve kullanma becerilerini geliştirmesini gerektirdiğini ve örgün eğitimin yaşamboyu öğrenmeyi desteklemesi gerektiğini belirtmektedir.
3. **Bilgi Okuryazarlığı:** Yaşamboyu öğrenmenin temeli olarak bilgi okuryazarlığı kavramını, farklı tanımlarını, gerekli becerileri (bilgi ihtiyacını tanıma, bilgiye erişme, değerlendirme, düzenleme, kullanma ve iletme) ve önemini detaylandırmaktadır.
4. **Kütüphanelerin ve Bilgi Merkezlerinin Dönüşümü:** Teknolojik gelişmelerin kütüphaneleri ve bilgi merkezlerini geleneksel, pasif kurumlardan dinamik, erişim tabanlı ve çok işlevli mekanlara dönüştürdüğünü, bilgi hizmetlerinin anlamının değiştiğini ve kütüphanelerin bilgi toplumunda ve yaşamboyu öğrenmede merkezi bir rol oynadığını ele almaktadır.
5. **Bilgi Politikası ve Yasal Konular:** Bilginin yaratılması, kullanımı, depolanması ve iletilmesi ile ilgili yasal düzenlemelerin ve politikaların önemini, bilgiye erişim, telif hakları, veri tabanlarının korunması gibi konuları ve ulusal düzeyde bilgi politikalarının gerekliliğini vurgulamaktadır.
6. **Kütüphane Mekanlarının Yeniden Tasarımı:** Yeni nesil kütüphanelerin fiziksel mekanlarının, bireysel çalışmadan topluluk odaklı, işbirlikçi ve sosyal etkileşimi teşvik eden öğrenme merkezlerine doğru evrimini ve bu evrimi destekleyen tasarım ilkelerini (açıklık, özgürlük, rahatlık, ilham vericilik, uygulanabilirlik) detaylandırmaktadır.
7. **Bilgi Profesyonellerinin Yeterlilikleri:** Değişen bilgi ortamında kütüphanecilerin ve bilgi profesyonellerinin artan önemi, aktif rolü ve sahip olması gereken yeni becerileri (konu bilgisi, yabancı dil, hizmet sunma yeteneği, bilgisayar kullanımı, etik/yasal konular bilgisi) belirtmektedir.

1.1 Bilgi Okuryazarlığı Nedir?

Bilgi toplumunda bireylerin bilgi tüketicisi olmaları gerekmektedir ve **bilgi okuryazarlığı, çok çeşitli kaynaklardan bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi etkin kullanma becerileri olarak tanımlanır**. Bilgi tüketimi için temel becerilerdendir. Bilgi okuryazarlığı, yalnızca okuyup yazabilen değil, aynı zamanda bu bilgiyi yorumlayabilen ve uygulayabilen kişiler olarak düşünülmeye başlanan yeni okuryazar tanımlarıyla da ilişkilidir. Aynı zamanda "enformasyon okuryazarlığı" olarak da anılan bu kavram, öğrencinin bilgiyi anlayabilmesi,

kavrayabilmesi ve gerektiğinde kendi başına da bağlantılar kurarak bilgi üretebilmesi anlamında, öğrenci merkezli bir yaklaşımı destekler.

Bilgi okuryazarlığı, bilgi gereksiniminin fark edilmesi ve bilgiye dayalı doğru kararların alınmasını sağlar. Bilgisayarlar ve kitle iletişim araçları ile sunulan bilginin karmaşık yapısının üstesinden gelmeyi ve teknik ve sosyal değişimin gerektirdiği yeni bilgi ve becerileri yaşamın her alanına uygulamayı mümkün kılar. ALA'nın tanımına göre, bilgi okuryazarı kişi bilgiye gereksinim duyduğunu bilmeli, bu bilgiyi elde etmeli, değerlendirmeli ve etkin bir biçimde kullanmalıdır. Bilgi okuryazarı kişiler, bilginin nasıl düzenlendiğini, nasıl bulunacağını ve nasıl kullanılacağını bildiklerinden, **nasıl öğreneceğini öğrenmiş kişilerdir**. Bu beceri, herhangi bir görevi yerine getirmede ya da herhangi bir karar vermede gereksinim duyulan bilgiyi elde etme ve kullanma ile ilgilidir.

Bilgi okuryazarlığı kavramı yerine veya ilişkili olarak; bilgi yeterlilikleri, bilgisayar okuryazarlığı, bilgi teknolojileri okuryazarlığı, öğrenmeyi öğrenme becerileri ve eleştirel düşünme becerileri gibi ifadeler de kullanılmıştır. Medya okuryazarlığı da bilginin bulunduğu çok değişik ortamlara ilişkin becerilerin kazanılmasını ifade etmesi açısından bilgi okuryazarlığı kavramı ile çok yakından ilişkilidir.

1.2 Bilgi Okuryazarlığının Önemi ve Unsurları

Bilgi toplumunda bilginin sürekli artması ve öğrenilenlerin kısa sürede geçerliliğini yitirmesi, bireylerin **yaşamboyu öğrenen kişiler olmasını gerektirmektedir**. Yaşamboyu öğrenme süreci kimi becerilere sahip olmayı gerektirir ve bilgi okuryazarlığı bu sürecin hem girdisi hem de ürünüdür. Yaşamboyu öğrenme, gereksinim duyulan bilginin çok çeşitli kaynaklardan elde edilmesi, değerlendirilmesi ve kullanılması ile gerçekleşir.

Bilgi toplumunda yaşayan bireylerin sahip olmaları gereken en önemli becerilerden biri de **eleştirel düşünme yeteneğidir**. Bilginin çok fazla artması ve formatının çeşitlenmesi, bireylerin karşılaştıkları sorunlarda başvuracakları bilgide seçici olmalarını gerektirir. Yapılandırılmış öğrenme süreci öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede katkı sağlarken, onların yaşamboyu öğrenmeleri ile mesleki ve yurttaşlık sorumluluklarını etkin bir biçimde gerçekleştirmesini de sağlayacaktır. Bilgi okuryazarlığı, eleştirel düşünme ve muhakeme etme becerilerinin kazandırılmasında etkilidir.

1.3 Bilgi Okuryazarlığının Aşamaları

Bilgi okuryazarlığının unsurları, bilgi okuryazarı bireyin sahip olması gerekli özelliklere ilişkin tanımlara dayanmaktadır. En geçerli olanı ve bilgi okuryazarlığı programlarının oluşturulmasında temel olmuş ALA'in tanımında geçen aşamalardır. Bu bağlamda bilgi okuryazarlığının aşamaları şunlardır:

- **Bilgi Gereksiniminin Fark Edilmesi ve Tanımlanması:** Kişinin karşılaştığı sorunu çözmede veya karar almada bilgi gereksinimini fark etmesi ve boyutlarını belirlemesi. Bilgi problemini sorgulama becerileriyle formüle etme ve mevcut bilgisiyle

ilişkilendirme.

- **Bilginin Aranması:** Gereksinim duyulan bilgiye götürecek soruları formüle etme, bilgiyi nerede arayacağını bilme ve uygun bilgi kaynaklarını belirleme. Etkin bir arama stratejisi geliştirme ve uygulama.
- **Bilginin/Bilgi Kaynaklarının Bulunması/Elde Edilmesi:** Belirlenen bilgi kaynaklarına erişim sağlama. Web ortamında bilgi arama ve elde etme tekniklerini kullanma.
- **Bilgi Kaynaklarının Değerlendirilmesi ve Yorumlanması:** Bilginin/bilgi kaynaklarının güvenirlik, geçerlilik, tarafsızlık, güncellik gibi ölçütlere dayanarak değerlendirilmesi ve yorumlanması. Yeni elde edilen bilgiyi önceki bilgiyle birleştirme ve bilgiyi yeniden düzenleme.
- **Bilginin İletilmesi:** Elde edilen bulguların düzenlenerek sonuçların başkalarının yararına sunulması. Bilginin amacına ve kitleye uygun bir formatta iletilmesi ve yararlanılan kaynakların uygun gösterilmesi.
- **Ürün ve Sürecin Değerlendirilmesi:** Bilgi arama sürecinin mantığı/planı ve ortaya çıkarılan ürünün kalitesinin değerlendirilmesi.

Diğer modeller de benzer unsurları içermektedir.

1.4 Bilgi Okuryazarlığı ve Eğitim Kurumları/Kütüphaneler

Bilgi okuryazarlığı becerilerinin öğrencilere kazandırılması gerekliliği, öğretimin çağdaş yaklaşımlarla (öğrenmeyi öğrenme gibi) yapılandırılması hedefleriyle örtüşmektedir. Öğretim kurumları, öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirilmesinde sorumluluk taşımaktadır.

Kütüphaneler, bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında çok önemli bir rol üstlenirler. Bilgi toplumunun olanaklarından tam olarak yararlanabilmek için gerekli becerilere ve BİT okuryazarlığına sahip olunmasında, özellikle eğitimli olmayan bireylere bu becerilerin kazandırılmasında kütüphaneler kilit kurumlar arasındadır. Halk kütüphaneleri, ortaya çıktıkları günden beri yaşamboyu öğrenme kavramıyla iç içedir ve her türlü eğitimi destekleyici roller üstlenirler.

Üniversiteler, bilgi çağının gerektirdiği insan gücünü yetiştirmede önemli bir sorumluluğa sahiptir. Bu noktada, amacı eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini bilgi hizmetleri ile desteklemek olan **üniversite kütüphanelerinin önemi ortaya çıkmaktadır**. Üniversite kütüphaneleri, bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında merkezi bir role sahiptir. Kullanıcı eğitimi programları aracılığıyla hem kurumun eğitim misyonuna katkıda bulunurlar hem de kütüphanenin daha işlevsel olmasını sağlarlar. Bilgi okuryazarlığı eğitimi çeşitli yöntemlerle verilebilir.

1.5 Lisansüstü Öğrencilerinde Bilgi Okuryazarlığı Düzeyleri ve Eğitim Gereksinimi

Kaynaklarda yapılan bir araştırma, lisansüstü öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı konularında bazı zorluklar yaşadığını ve eğitime gereksinim duyduğunu göstermektedir. Öğrencilerin bilgi okuryazarlığı etkinliklerindeki zorlanma düzeyleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bilgi okuryazarlığı becerilerinin her yönüyle gelişmediği görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, lisansüstü öğrencilerinin zorlandığı bazı spesifik konular şunlardır:

- Bilgi ve bilgi kaynaklarının güvenirlik, geçerlilik, tarafsızlık, güncellik gibi ölçütlere dayanarak değerlendirilmesi.
- Farklı görüş açılarını anlama ve değerlendirme.
- Araştırmalarda fazla sayıda kaynak kullanma.
- Elde edilen bilgiyi değerlendirerek tamamlayıcı/ek bilgi gereksiniminin olup olmadığına karar verme.
- Okunan kaynaklardaki temel düşünceleri özetleme.
- Bilginin ve bilgi kaynaklarının kütüphanelerde/veritabanlarında nasıl düzenlendiğini anlama.
- Konuya uygun elektronik veritabanlarını seçme.
- Etkin bir bilgi arama stratejisi geliştirme ve gerektiğinde yeni bir arama stratejisi geliştirme.
- Araştırma için en uygun araştırma yöntemini seçme.
- Gereksinim duyulan bilginin elde edilmesine yönelik zaman planlaması yapma.
- Elde edilen bilginin değerlendirme için düzenlenmesi.
- Araştırma raporlarını yazarken alıntılar ile kendi ifadelerini birleştirme.
- Araştırmalarda kullanılan bilgi kaynaklarını belirtme (kaynakça/bibliyografya hazırlama).
- Bilginin elde edilmesi ve kullanımına ilişkin etik ve yasal konuları (telif hakkı, intihal vb.) anlama.
- Düşünce ve ifade özgürlüğü, bilgi edinme hakkı ve eşitliği gibi konuları anlama.
- Bilgi ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşma.

Yapılan araştırmada, lisansüstü öğrencilerinin çoğunun (%60'tan fazlası) kütüphane kullanımı ve bilgi kaynaklarının özellikleri, bilginin değerlendirilmesi, alıntı yapma/dipnot gösterme ve etik/yasal kullanım gibi konularda herhangi bir resmi eğitim almadığı görülmüştür. Birçok öğrenci bu konulardaki eksikliklerini kendi kendine öğrenmeye çalıştığını belirtmiştir. Bu durum, **bilgi okuryazarlığı eğitimine duyulan gereksinimin bir göstergesidir**. Eğitim almış olmanın, çoğu zaman ilgili konulardaki zorlanma düzeyini düşüren bir etken olduğu da belirlenmiştir. Bu bulgular, üniversitelerde etkin bir bilgi okuryazarlığı programının olmamasının, öğrencilerin bilgiyi arama, bulma, elde etme, değerlendirme, kullanma ve iletme konularında zorlanmalarına neden olabileceği hipotezini

desteklemektedir.

1.6 Kütüphanecinin (Bilgi Profesyonelinin) Rolü

Bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında kütüphanecilerin rolü büyüktür. Bilgi toplumunda kütüphanecinin işlevinin ve hatta kimliğinin değiştiği belirtilmektedir. Kütüphaneci artık bilgi kaynaklarının tanımlanması yanında bilginin içeriği ile ilgilenmek ve bilgi kaynaklarının yanında bizzat bilginin kendisini yönetmekle sorumlu hale gelmiştir. Bilgi profesyonelleri hizmet verecekleri grubun temel hizmet ve bilgi gereksinimlerini saptayabilir, bilgiyi organize edebilir, potansiyel bilgi kaynaklarını gösterebilir, bilgiyi arama yöntemlerini öğretebilir ve web üzerinden alınan bilgiyi kullanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini açıklayabilirler. Ayrıca bilgi araç ve teknolojilerinin kullanımı konusunda diğer kişileri eğitebilirler. Bilginin ahlaki ve uygun kullanımıyla ilgili standartların tasarlanması ve yerine getirilmesinde de liderlik ederler.

Bilgi okuryazarlığı, bilgi toplumunun temel becerilerinden biridir ve kütüphaneler bu becerinin kazandırılmasında merkezi bir role sahiptir. Ancak, özellikle yükseköğretim düzeyinde, bilgi okuryazarlığı eğitiminde eksiklikler olduğu ve öğrencilerin belirli konularda zorlandığı gözlemlenmektedir, bu da daha etkin eğitim programlarına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

1.7 Bilgi Okuryazarlığı Sözlüğü

- **Bilgi Toplumu (Information Society):** Bilgisayar ve bilgisayara dayalı araçların kullanıldığı, bilgi hizmetlerinin temel ekonomik faaliyet olduğu, insan sermayesinin ön plana çıktığı ve eğitimin süreklilik kazandığı toplum yapısı.
- **Yaşamboyu Öğrenme (Lifelong Learning):** Okul öncesi dönemden emeklilik sonrasına kadar uzanan, örgün, yaygın ve rastgele öğrenme etkinliklerinin tümü. Süreklilik ve her yerde eğitim ilkelerini temel alır.
- **Bilgi Okuryazarlığı (Information Literacy):** Bilgiye erişme, bilgiyi değerlendirme, düzenleme ve kullanma becerilerinin bütünü. Yaşamboyu öğrenme için temel bir kavramdır.
- **Kaynağa Dayalı Öğretim (Resource-Based Teaching):** Öğretmenlerin öğretim aktiviteleri için çeşitli bilgi kaynaklarını kullanması.
- **Kaynağa Dayalı Öğrenim (Resource-Based Learning):** Öğrencilerin çeşitli bilgi kaynaklarına erişip bu kaynakları öğrenme amacıyla kullanması.
- **Bilgi Politikası (Information Policy):** Bilginin yaratılması, kullanımı, depolanması ve iletimi ile ilgili kamu yasaları, düzenlemeler ve politikalar. Bilgi kaynaklarının, hizmetlerinin ve sistemlerinin geliştirilmesi ve kullanılmasına rehberlik eder.
- **Bilgi Kuruluşları (Information Organizations):** Belli bir piyasaya bilgiye dayalı çözümler sunan oluşumlar; kütüphaneler, bilgi merkezleri, arşivler gibi kurumları içerir.

- **Commons 2.0:** Akademik kütüphanelerin dönüşümünde, bireysel öğrenmeden topluluk odaklı, işbirliğini ve yaratıcılığı teşvik eden esnek ve etkileşimli çalışma alanlarını tanımlayan bir kavram.
- **Telif Hakkı (Copyright):** Eser sahiplerine, eserleri üzerinde belirli haklar tanıyan yasal koruma. Bilgi kaynaklarının kullanımında önemli bir yasal konudur.
- **Dizin/Öz Dergileri (Index/Abstract Journals):** Belirli bir alandaki yayınların bibliyografik bilgilerini ve özetlerini içeren kaynaklar.
- **Kütüphane Oryantasyonu/Kullanıcı Eğitimi (Library Orientation/User Education):** Kütüphanenin düzeni, hizmetleri, koleksiyonu ve kullanımı hakkında kullanıcılara verilen eğitim.